

*Táncolnak a falakon, kihez bujjak
Az értelmetlenség nagyképű városaiban
Kit vigasztaljak, hogy magam se féljek
Ha a hiábavalóság fekete legyezői mögé
Elrejtí arcát a csillagos ég.*

POZSONYI LEVELEK

Irta: SZALATNAI REZSŐ

ELSŐ LEVÉL

Az ember folyton egyedül van, de az idő minduntalan a háta mögé áll s biztatja, mint egy láthatatlan kórus. Ez a történelem és a jelenkor meleg együvé-tartozása. Napokon át senkit sem látunk, de néha szivszorító órán százezerek szeme villan felénk: mit tettél értünk? Nyugtalanul körülnézünk. A márciusi szél, mely felszippantja az utolsó olvadás töcsáit, végigszáguld a szemhatáron, mint a futótűz. Meggyújtja a tájat, hogy szinte sárgás-fehéren égni kezd minden, meggyúllad az erősödő élet tüzétől. Mirevaló a márciusi szél? Valamikor ifjú diákszívvvel rákiáltottunk: közeledik a ver sacrum, itt a szent tavasz! Az ember is átalakul, amint ráköszönt egy új évszak, hát még a diák. Később Petőfi-strófákkal csavarodtunk az első tavaszi szélbe, mely kicserepesítette ajkunkat s szikrázó homokot szórt titánkodón kócos hajunkba. Aztán jöttek a nemzedéki hevület nagy évei. Kint éltünk a világban, ha ez a világ a pozsonyi vagy kassai piacon nyílt is, vagy a kisebbségi magyar diák szellemi emigrációjában: Prágában, Brünnben, sőt valóban európai fővárosokban is. Zajlott a világ, nagyokat rikoltott a veterán Európa szája, éjjel-nappal vártuk a nagy átalakulást. Miféle nagy átalakulást? Valami nagy népi és szellemi átalakítást, melynek bujtogató ízét magunkkal hordtuk, mint a ruhát. Anteusok voltunk egy különös sors közepén, készültünk a nagy munkára, de nem a valóságos földből s nem a kézzelfogható nemzeti-népi lehetőségekből merítettük az erőt, hanem egy-egy könyvből. Költeményekből, regényekből, rovellákból, élesen hasító cikkekből s megállító esszékből, melyekből izgató, ingerlő tűzként csapott felénk a megújulás gyors s gyökeres szükségessége. Romantikus alakok voltunk, de belepirultunk a forradalmiság gyönyörébe. Felvetettük a kérdéseket; minden kérdést, amelyet a világháború után magyar ügyben fel lehetett vetni s a felvetett kérdések futottak, előttünk jártak, mint a gőzhajó, melyet lelkesülő vízfodrok s hullámok kísérnek hűségeesen. Ez volt az első tiz év, a csehszlovákiai magyar forrongás és kószolgatás évtizede.

Utánna jött a másik tiz év. Ekkor lassan kisült, hogy áltattuk magunkat, túloztunk is, ha lényegében sokban és sokszor nekünk volt igazunk, ahogy az nyilvánvaló ma az egész magyar nyelvterület értelmiségi munkájából. Elvont márciusok széleszlopait követtük s aztán kiszvartatva belebotlottunk egy picike ügybe, a nagy munka egyetlen részébe, mondjuk egy iskola, egy magyar elemi iskola hiányába. Ez váratlanul kijózanított. Elzsibbadva kurorogtunk a valóság durva kőkockái között, melyek úgy feküdtek előttünk halomba szórva, mint valami megépítendő út andezit kockái. Építeni! Komoly, hasznos, egyszerű nevelő munkát kell végezni! — ez lett a bevallott jelszó, a nagy tisztulás

első jó eredménye. Ez a gondolat és érzés lappangott minden értelmiségi szív alján. Nagy tettek, hősi erőfeszítések megmutatására nem szabad várni. A nyugodtan firtató agy hirtelen a tátrai csúcsra mászó turistára gondolt: mennyi kis lépésre, mennyi sok ugrásra, kúszó hajlásra, csúszó kézfogásra van szükség, míg az ember fölért s kiegyenesedik a csúcs tetején, ahol szabadon borul reá a nap. Ilyen kis lépésekből, ilyen apró tettekből áll egy nemzedék komoly munka-kötelessége is. Ez már az Anteus földdel való érintkezéséből jött így. Jelszó lett: csináljuk az apró lépéseket. A magyar mult reformer nagyjai, akiket most újra-olvastunk, mind így ösztönöztek. A körülöttünk élő nemzet nagy nevelője és okos országépítője is ezt a tanácsot adta jobbra és balra egyaránt. S elkezdődött a hév nélküli apró munka kora.

Mint, amikor forr a bor és zavaros mustból gyöngyös itallá tisztul. Zsufolt programok helyett tiszta vonalakban előttünk állt a Vörösmarty-képzettel ismételt férfimunka, a jó mulatság ígérete. De titkon hányszor kikezdte e nyugodt létforma kialakulását a hiányzó lendület érzése, a lendületek romantikája, melyet balról is, jobbról is föltételül szab manapság a kontinentális Európa szédítő divata. Valami zibbasztó ideiglenesség érzése kúszott a fundamentális tettek élére s megbénította a munka nevében való egyesülést. Szétszóródott az akarat, új diaszpórába szakadt a realizmusra készülő kisebbségi nevelő-munka. Egykor mindent a politikai értékelés szimpla szemüvegén át néztünk, most egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a közügy és a politika között örök különbség van, s e különbség itt is, a nemzetiségi létformában döntő és jelenvaló. Mitévők legyünk? Ismételjük a lendületeket? Irjuk újra a nagy sodró verseket, a nevezetes cikkeket, adjuk ki újból a röpiratokat, melyek annak idején olyan port vertek fel, hogy prűszkölt tőle a visszatártó magyar világ?

Azóta a magyar szellemi világ ismét teljes egészbe készül zárulni szinte minden lelki magyar előtt, s a magyar társadalmi és politikai dolgok tragikus szakadásait, szivárványként iveli át. Forr a magyar valóság s tiszta látással forrongva áll előtte a *Márciusi Front* egyre növő tábora. Azonban a kisebbségi sors magyar értelmiségének másfajta feladatai is vannak. „A mi dolgunk igazabbnak lenni“ — írta egy szép versében *Reményik* Sándor. Igazabbnak: teljesebbnek, emberibbembernek s magyarabb magyarnak. Túl az ország, a magyarok országának válságain s valóságain itt készülhet fel más államkeretben teljesebb magyar létformára az, aki komolyan magyar gondon él. Behúzódtunk a piacokról, kiki a maga szerény munka-porciója s vajtalan kenyere mellé, az alkotó munka félhomályába, mint Rembrandt figurái a merengés ama sajátosságával, melyről tudni véljük, hogy fölöttébb európai. Tulajdonképpen kissé boldognak kellene lennünk, hogy nem kell vállalnunk külső harcokat, politikai átalakítást a napi érték szerint. Van egy kisebbségi magyar létkeret, amelynek kitöltése, százféle lehetőségeinek kihasználása annyi pozitív munka-alkalmat nyújt, hogy mindenki megtalálhatja benne a maga helyét. A márciusi gondolat számunkra ezt a munkát jelenti elsősorban: az anyanyelv megtartását és fejlesztését, a rangos művelődés, a kölcsönös megsegítés és a szellemi fegyelem erkölcsi közösségét. Mindazon felül ami elvlaszt ezek az alapvető létbeállítottóságok összefognak. Az intellektuális erőben erkölcsi erő és tájékozódó higgadság van. A kisebbségi magyar szellemi ember, szellemi munkát elosztók óriási serege e nemzetépítő lehetőség korlátlan ura.

Az igazi forradalmiság tehát túl a romantikán, a változtató, érlelő

és építő munkában van. Masaryk „apró munkának“ nevezi s polgári stílust csinált belőle. Nekünk, magyaroknak, népi jellegű hivatástudatot kell csinálnunk belőle. A népi rétegekből, a városi munkásságból szinte önmagától új középosztály jön létre. Ez a legérdekesebb valóság, melyet izenként megfigyelhetünk Pozsonyban, másutt, mindenütt. Eltérő magyar emberfajta keletkezik így, mely hozzászokott már a külső létforma szorításához, mint a mély vizek hala a tenger nyomásához. Kisebbségi önnevelésre gondolok, önnevelésre, mely az utódállambeli magyart alkalmassá teszi a benső lelki fejlődésére nézve szabad légkörben egy teljes társadalmi, alakító szerep betöltésére. Alkalmunk van rá, hogy egy humanisztikus lelkületű és történelmileg esedékes magyar típust hozzunk itt létre. A magyarnak nem annyira külső politikai egységre van szüksége, mint inkább egy belső lelki egységre, mely lehetővé teszi, hogy sokféle válfajú polgársága egyetlen létezés-ként betöltse azt a szerepet a nép életében, amelyre nyugati példái révén hivatva van. Meggyőződésünk és életformánk között ma nincs összefüggés. Nagy társadalmi és gazdasági reformjainkat nem tudjuk hiteltelenséggel és egyesítő akarattal igézetessé tenni. Az igazi magyar egység kérdése mindmáig irástudók magánügye.

Titkos ilőítéletek világában élünk, önmagunkon belül is. Rajongás és harag nélkül tekintsünk az előítéletek szemébe, melyeknek el kell tűnniök. Ne áltassuk magunkat, de ne legyünk sötétenlátók sem.

Nézem, nézem a pozsonyi várat, s halkán mormolom Győry Dezső nékem annyira kedves versét:

*A mentém egyik uja hímes,
érzelgős, forró, ez Kelet,
az ész szaván agyafárt, hűvös
Nyugat varrta a más felet.*

*S míg itt virrasztok, két kulturát
osztó Kiskárpát-dombokon
ezüst Dunám a mentém csattja
s a kettőt összegombolom.*

Ígen, ez a táj élni akar és élni fog még!

Az antik világ mielőtt elmerült volna, rámutatott erre a tájra, észak felé, akárcsak egy próféta. Mintha azt mondogatta volna: csupa életképesség, csupa erő borzong e tájon, népek, gyűljetek ide! S kinyitotta a szemhatárt. Tágas, epikus, déli verőben sütkérező nyitott tájat avatott fel a pannóniai római légiók döngő menetelése. Marcus Aurélius, a plátói király-eszmény első megtestesítője, itt írta, a „jeges Duna mentén“ ragyogó Elmékedéseit. Innen illik nézni a táj egyéniségét. A pozsonyi vár a *Limes Romanus* végvára volt, tőle nyugatra és keletre nevezetes római kővárak hirdették a latin civilizációt. Nép-nép után habozott itt a lehetőségek között válogatva s egymás után tűntek el. Csak a magyarok maradtak itt kemény élet-rang rendjén, amikor 907 július 5-én itt győzték le a bajor hadat, s legszilajabb rokontörzsüket, a bessenyő ijjászokat helyezték ide gyeplő-órzónek, ide a Porta Occidentálisra.

A rom magábaszivta a történetét; de ha mellé állasz, lassan reád árasztja, mint valami légáramlatot. Csak hunyd le a szemed, kedves barátom, s fülelj jobbra és balra. Latin kultureszme vegyül itt magyar és szláv népi öntudattal a germán sziklafal előtt. Támadhatják Taine

elméletét, itt bizton él. A pozsonyi vár és légköre, a pozsonyi lélek, egy nemzeti dualizmus kiegyenlítője. A hagyomány itt mélyül el hirtelen a Kisalföld után. Nem a lent zsvajgó város lágy alkalmazkodása, politikai jellemének hajlékonysága ez, hanem a vár magasában dudoló szél karaktere, mely a Kisalföld és a Kiskárpátok egyesítője. Nyelvek, valóságok, népek kereszteződése nem árt neki, sőt éberebbé teszi. Igazi egyéniség. Európára függeszti szemét, túlnéz a barbárokon s alul védi a síkon lakó népét. Minden márciusban felmegyek a várba s szétnézek a tájon.

Ilyen kilátás nyílik márciusban, a pozsonyi várról.

MÁSODIK LEVÉL

Az ember mindent kétszer tanul meg. Először, amikor az anyagot átveszi, mint a diák a számtani szabályt, kötelességből a szakma iránt, szinte elméleti szemontból. Másodsor, amikor megismeri a valóságot s egy történeti nap fényénél újra-olvassa a szöveget, ellenőrzi a szabályt. Az első megismerés később kiábrándulást hoz. De megtörténik az is, hogy amit egykor félreismertünk, utóbb megismerjük.

Január első napjaiban mohón és izgatottan kezdtem olvasni *Ortega y Gasset* nevezetes könyvét, a *Tömegek lázadását*, melyet Puskás Lajos fordított le igen szépen magyarra. A *La rebelión de las masas* magyar köntösben s jeles külső kiállításban is a fiatal budapesti humanisták üzeneteképpen érkezett ide. A felfrissülés örömét azonban csakhamar lelohasztotta Ortega mondanivalójának szeszélyes és bizonytalan kanyargása. Stílus és a fogalmi rangon mozgó gondolat hol gyorsan felduzzad a könyvben, hol meg hirtelen és konokul ellaposodik, mintha az tró hazája folyóinak, a spanyol mezeta vizeinek furcsa természetét képviselné. Csillogó, valóban bölcs gondolatok után a filozófus dűnnyögése hallik, mint amikor a művész abbahagyja a játékot s futamokat, újjgyakorlatokat játszik a zongorán. Zavarosnak tűnt fel a ragyogó esszé. Ugy volna, hogy a tömegek fellázadnak az egyén ellen s eltaposák mindazt, ami mint erő és vágy él az emberben, hogy új, megújuló világot alkosson? Ortega ijeszteni akar! S Ortega a polcra került, csak a címkeje viritott tovább, fehéren, mint az elforduló haragos szem.

Március 12.-én este, amikor hazajöttem, zúgott az egész ház, mint valami zengő nagy zenedoboz. A nyitott rádióból ugyanaz a tömeg zúgott és hömpölygött a gyöngye kéttéglás falakon át, az ajtó és ablak résejn s a dermedve ülő ember felgyújtott képzeletében, ugyanaz a tömeg, mely néhány kilométerre innen megforgatta a történelem rendszerét. Felejthetetlen este volt ez. Híába tündöklött az ég, az ember ebben a városban csak a földre nézett, mintha hallgatni akarná a bécsi dübörgéseket, csak a földet néztük s mindazt, ami a földön, az emberek között áramlik: az újságot fekete dús hireivel, melyek a sarkí újságbódéból úgy rajzottak ki a suttagó, megálló, siető emberek kezén, mint a méhek valami kaptárból. Óh, mily mellékes lett minden más e napon. Az érzések és gondolatok, mint félrevert harangok zúgtak az agyunkban, valami általános vész képzelete fogta el az embert. Túlnőtt e képzelet a konkrét országon, túl a politikai veszélyek mindenféle lehetőségén: maga a jelenség, a hang, a morajló erő nőtt fel szemünk előtt. Hová sodorja világunk erkölcsi és izlésbeli formáját ez a tömeg?

Akkor kihúztam a félretett Ortegát s hirtelen lezártam a rádiót. Olyan csönd lett köröskörül, mint a balladákban. De a szomszéd lakásokból tovább áramlott a hang és a tömeg moraja, mint a kikerülhe-

tetlen légkör. Most értettem meg a spanyol bölcselelő közölnivalójának velejét. Amióta a hatodik századtól fogva megkezdődik Európa története, mondja, egészen 1800-ig, tehát tizenkét évszázadon át a földrész népessége 180 millió. De 1800-tól 1914-ig e népességi szám 180 millióról 460 millióra szökken. Ma már 500-on felül van. A tömegek előnyomulnak — mondotta Hegel borúsán. „Forradalmi korunk új szellemi hatalom nélkül katasztrófát fog előidézni,“ — jelentette be Auguste Comte. — „Látom a nihilizmus árját dagadni“ — kiáltotta a század végén Nietzsche az engadini sziklákról. S Ortega hozzáteszi a maga elemzését: a sokaság feltűnik s előzönlí a társadalom legjobb helyeit. Nemcsak a szórakozóhelyeket foglalja el, hanem a szellemi ember helyeit is. Az alámerülés korába jutottunk, a kívánalmak és kötelességek nemessége elvész. A bolsevizmus és a fasizmus, mely Európában megalakul, a visszakanyarodás világos példája. Az élet elállamosodik, az alkotó kedély és a teljes bírálat eltűnik a tekintély hatalma előtt. A nacionalizmus bujasága foglalja el az európai magatartás helyét. A tömegember nélkülözi az erkölcsöt. Az ifjúságot zsarolásra használják fel, sőt valami egyetemes zsarolás borítja el a világot... S ebben a légkörben az alsóbbrendű ember minden alárendeltségtől felszabadulva megjeleneik a tömegek élén, mint a lázadó tömeg jelképe.

E gondolattal véget is ér a könyv. Ortega most azonosult a mi friss élményeinkkel. Eltakarta az arcot s boldogtalan hazámra, Középeurópára gondoltam, melynek egyik érzékenységben s átvevő-átszűrő finomságban konok szeletét, Ausztriát ime végképpen elvágják tőlünk. Óh, nem a német politikai diadal tölt el féltékenységgel vagy féltellemmel! Nekünk, kik a pozsonyi vár lábainál őrizzük a Duna sorsképező szimbólumát, nincs félivalónk a germán vas hatalmától abban az értelemben, ahogy félni és irtózni ilyenkor szokás. Nem a mi dolgunk, literátoroké, a politikai mámor akár pozitív, akár negatív irányítása. De ez a várta itt a szellem őrhelye, azé a szellemé, melyhez Bécs is hozzátartozott. Érdekes, hogy ezt is élesen és teljesen csak most tudatosítjuk magunkban, amikor már elveszett. De vajjon tényleg e napfordulat által elveszett már? A józan hírek s a biztos jelek, melyeket mindnyájan észrevehetünk, kétségtelenül arról értesítenek, hogy a tömeg elborította azt a lelki tájat, melynek egyéni izlésformája tanítómestere volt a szüleinknek, s melynek újabb műveltségét mi is úgy vettük át, mint ahogyan egy európai hagyományt átvenni illik. Nagy muzsikusainak bátorító, felemelő zenéje helyett most napok óta kegyetlen trombitaharsogás fogad, ha kedélyesen tik-takoló rádiójelére lesel.

Madách Imre, a sztrégovai fehér kúria nagy magányában, a szocializmus zsákuccáját festette meg Tragédiájának falanszter-jelenetében. Azt hiszem, a falanszter annak a szocializmusnak a létformája, amelyik ma itt kísért már a falaink előtt. Ortega ott pontosan beszél, ahol a szellemtipró tömegemberről ír. Ez a mai falanszter embertipusa. Megrökönyödve nézzük, amiként hőkölve tekint reá e Duna-táj magyar és szláv létbeállítotttsága és izlésformája, sőt maga a régi bécsi is kíváncsian aggódva firtatja, milyen? Túlságosan új ez neki, s ríktó nagyon. Am mindez gyöngé vigasztalás, hisz az ember gyorsan változik. Az ifjúság már felsorakozott az új jelek mögött s másként bontja ki majd a létformáját, mint szülei, kik még egy keringő emlékeivel fekszenek de a tavaszi éjszakán. Egy gyors nemzedékváltás eltünteti majd azt, amit a létből az élő ember hordoz magával. Maradnak a kövek, a képek, a versek, a mindig élő kóták és az emlékezés. Halhatatlan lett Bécs és Ausztria általuk, halhatatlanabb, mint a Habsburgok által, kik ugyan-

csak biztosak lehetnek mostanától fogva, hogy a bécsi kapucinusok kriptáját nem kell megnagyobbítani már.

De a Goethehof iránymutató munkás-igényét éppugy megtaláljuk majd egyszer, mint ahogy láthatatlan csillagok jelzik ma azokat a palotákat, melyek a három nyelven hűséges országépítőnek, Eugenio de Savoyanak, nemes izlését dicsérik. Ha nyári esthajnalon megállasz a Schönbrunnban a zúgó fák alatt, minden szerelmek örök édessége járja át szivedet, s tüstént muzsikálni fog veled az egész világ. Ha egy esős tavaszi estén elmegy a belváros régi kövein, rádharματοznak majd Hoffmannsthal finom versei. Eszedbe jut, hogy itt jártál színházba a világháború után, itt ismerted meg hosszú délelőttökön az egyiptomi művészetet és a háború utáni művészeti izmusok örültségeit; itt láttad mi a modern társadalomtudomány, mi a lélektan gyermeknevelés és a lenyugózó okos Otto Neurath doktor képstatistikai módszere. Egy vendéglőben lebzselél barátaiddal a bécsi Szabó Dezső, Karl Krausz után, s a magyar emigránsok kávéházában találkoztál először Kassák Lajossal. Mozart és Haydn, Beethoven és Schubert melódiai rád vannak írva Bécs, mint valami hatalmas kóta-papírra, a házaidra, ligeteid fáira, legalábbis olyan biztosan, mint polgáraid és kispolgáraid szívébe a szeretet és a kölcsönös segítség örök tűzű készsége. Szétvághatnak, mint egy finom cukros kuglófot, te újra kinősz. Elhallgathatják szívbéli szavaidat, te megszólalsz a föld alól, mint a bűvópatak örökké nyugtalan vize. Egy városnak lelke van, mint az embernek. Meg lehet ölni az embert, szét lehet vágni az anyagot, de a lélek halhatatlan. Bécs és Ausztria csatlakozhatik a másféle lelkiületű testvérhez, eltűnhetik minden, ami a különbséget nyilvánossá tette, mint a határjelző táblák. De az osztrák lélek, a muzsika, a műalkotás, a vers, a hő vallásosság, az emberi szív jóságos sugárzása több, mint különbség: biztosítéka a különbségnek. Ujfajta bécsi tömegember, akit felidéztek a Ringen, vajjon tönkre fogod-e tenni ezt a biztosítékot?

Szorongó szívvél állunk a pozsonyi Duna-parton. Folyik, folydogál a titokzatos sűrű viz; nappal dalaidat viszi, éjjel szapora öngyilkosaidat usztatja felénk, Bécs! Egykor a miénk is voltál, s szerettünk téged, nemzetünk történelmi gyűlöllője és ébresztője. Megfordulunk s reád nézünk, mint egykor a testőrök, Bessenyeiék: mi lesz veled?

Nyugat felől hirtelen becsapódott egy kapu. A bécsi kapu már zárva van.

Isten veled, Bécs!

HARMADIK LEVÉL

Kedves Barátom, itt ülök a magány kövein, előrehajolva, térdeim közé szoritott kézzel, csendben és várakozva. Emlékszel reá: egy évtizeddel ezelőtt is így ültünk egy-egy esti órán, merengve a szellemi Európa dús zajlásai felett. Akkor mindentinnen hallható volt, hogy az egyéni felelősség megszűnt, mostantól fogva az Erő, az Anyag, a Tömeg a Talaj vállalja a felelősséget. El kell hinni, minden jelenség ezt bizonyította. S egyszerre elkezdődött a szenvedélyes iram, melynek édes kuszaságában tüstént és pontosan meg lehetett oldani minden függő kérdést. Azóta fordultak a dolgok, de nem szűnt meg az iram. Áramlatok és dagályok nőnek köröskörül, a szemlélődő elme nem tud rendszerezni, fáradtan s reménytelenül félreáll. Tul az áradás tájain, szemmel látható, kezd visszatérni az egyéni felelősség hitele. Alkonyatra hajlik. A nap alakot vesz fel. Ami alakatlan fénytömegként perzselt egész nap, most látható korong lesz belőle. Így jelenik meg szellemi szintünkön a

magányos költő.

Félre hajlik a sodrásban, mint a nád, hogy el ne törjék. Az ember körül néz s hallja, hogy halk ének száll a szájából. Ez az ének nekünk szól, édes barátom. Metafizikai derengések és a megismerés rejtélyes lobbanásai villannak felénk a versekből. Mi ezt a költőt ismertük és félreismertük. Jó, mondtunk, európai szellem, kényes forma, merész szellemi arisztokrata. De a divatok és változások nem érintették, változatlan megmaradt sorstudata és szemlélete mellett. A szó tiszta ízét, a régi Európa mozdítatlanságát varázsolja elénk:

*Hozza postámat a posta: mennyi hír, divat!
Engem nem visznek magukkal, föl nem oldanak.
Mindég! a világ süllyed vagy én lettem halott:
Akként élek, mint akik már változatlanok.*

Megállok, ismételve a sorokat újból. A költő jól látta a rém kúszó árnyékát, mikor mi még önfeledten söröztünk a fiatal éjszakában. Mintha a költő messzebb látott volna, az irtózás káprázatával a tirannus világ sodrásának velejéig.

Ki ez a költő? Babits Mihály, akinek legérettebb, mélyen zúgó versei a magyar intellektuális tünődés leeurópaibb vallomásai. Olvasom az összegyűjtött versek utolsó oldalait. Mintha valaki énekelne a sötétben, egy régi nagy nótát!

NEGYEDIK LEVÉL

Uram, ott voltam a társaságban, amikor ön nemes hévvel így kiáltott fel: hát vegyétek tudomásul, hogy én is német vagyok! Tüstént tudomásul vettük, olyannyira, hogy szót se szólt senki ellene. Kettem ugyan meglepődtek s hazamenet, az uccán így szóltak róla: „Hogy, hát ez is, ez a karakán magyar?” Jőmagam nem lepődtem meg, mert világéletemben igen kevésre taksáltam a „karakán magyarokat”. Mindenestre érdekes, hogy ön most bátor fordulattal megváltoztatta nemzeti-ségét. Nem szóltam semmit akkor, május elseje volt éppen (nevezetes pozsonyi május elseje!) s társaságban, idősebb úrral szemben nem illett volna a kitérés, holott talán méltán kitérhettem volna, meg is mondom miért. Am végtelen nyugalommal tudomásul vettem, mint mondtam, ismerőseimmel együtt, hogy a germán népközösség így szemem láttára gyarapodott.

Igaz, kissé későn huzza fel, édes barátom, a kötelező fehér harisnyát. Miután harmincöt esztendőn át lóbálta Pozsonyban a magyarok fringiját s ivott, táncolt, mulatott, élt magyar polgári forma szerint, most német akar lenni. Isten látja lelkemet, nem tartjuk vissza, nem érdemes, menjen. Nyilván Wotan és istentársai tárt karokkal fogadják önt is s megbocsátanak ama könnyelmű és balga viselkedése miatt, mikor magyarként élt e furcsa föld hátán. Borítsunk fátyolt az ön előéletére? Hallgassuk el e ritka pillanatban, mit csinált közöttünk magyar gúnyában? Nem, erről beszélni kell. Téved, ha azt hiszi, hogy ön miatt írom ezt, nem ön miatt, édesem, de a többiek miatt, akiknek ön társasági vezére, sőt egyben-másban mintaképe volt s akik valóban magyaroknak vallják magukat e mértéktelen germán olvasztás történelmi tava után is.

Némi érzelműséggel siratni kellene önt, uram, de távozzék e sorokból minden elégia. Miért siratnók önt, kitűnő férfit? Mikor a pálya közös nevezője összehozott minket, ön fölöttébb firtatta, magyarnak vallottam-é

magam a Hivatal előtt. Mintha valaki a magyarok Istene nevében megbizta volna, hogy külön is számontartsa nemzet-társait. Nevettem rajta, miként később többször mosolyognom kellett, midőn megszólalt s germán stílusjárásával úgy törte a magyar mondat testét, hogy csak úgy nyikorgott a kinjában. De óh vitéz férfiú, ön volt itt a mi város-tájunkon mindig a legnagyobb magyar. Tudom, bosszantotta méla mosolyom, hogy nem vettem külön értékszámba kurucosan magyarkodó viselkedését. Szó volt róla egyszer egy találkozáson, kikkel vagyok együtt. Óh, a Géza van ott, azt elhiszem, hogy akkor maguknál jó magyar szellem uralkodik — mondotta az egyik hölgy, egy vidéki hölgy — hisz ő nagy magyar! Látja, kérem, ilyen jó hire volt uraságodnak szerte e becses országban. Szerették önt az alantásai nagyon, mert ön „uriembereket” nevelt belőlük. Határozottan tetszett a hölgyeknek is. Hogyne tessék egy ilyen szépszál ember, aki nagyszerűen öltözködik, uriasan jár, függetlenül él, akinek saját háza van, aki derekasan nevelte fel a gyermekeit, aki minden magyar ügyben benne van, a Párt és a Testületek élén jár, alakja ha felbukkan a jóféle pozsonyi vendéglők asztalai között, úgy lobog ott, mint a magyar társasági élet eleven jelképe, örök tüze, melyben e magyarban megfogyatkozott ősi város mintegy plátói ideáljára talált. Mit mondjak még? Ön képviselte a modor követendő rangját, uram. S ha valahol élcelődésre nyílt egy-egy neveltjének a szája, úgy találgatták szaporán, mint a hívők az ige eredeti zamatát, hogy ugyebár, ezt mind öntől hallották így, Nos, hát igen, ez volt ön s még valami: jeles keresztény. Előljárt az ájtatosságokban, ha a főuccán iramlott a tavaszi processzió, az esti gyertyák lobogásában látható volt az ön alakja is a sorban. Persze, hogy hát gyűlöli s gyűlölte mindig a zsidókat. Antiszemitizmusa valahogy természetesnek tűnt fel, én legalább ezen sem lepődtem meg, mint ahogy sohse sértett, hogy nagy magyarokodását rendszerint németül keverve hirdette s szűk körben a bájosságos malac-viccek és a pletyka mindig németül járta az ön száján. Könnyebben beszélt így, az anyanyelvén!

Nem emlegetném mindezt, ha nem érezném a szükségét egy könnyed akvarell-arckép elkészítéséhez. Nem emlegetném ezeket, hisz önt, a tipust, mindenki jól ismeri a barátaim között. Tudják, hogy állólag, ki a legelső alkalmat felhasználja, hogy a lézengő ritterségét megmutassa. Zárt helyiségben énekelte, hogy „Krasznahorka büszke vára”, de amikor több magyar iskolát követeltünk, ön otthon lapult. Elhiszik, ha elmondom, hogy biztonságban mert hangoskodni vélt magyar érdekekért, de megbújt, ha komoly kiállásról volt szó s felfelé, nem a kaszinó ösvényein, hanem a közélet s az állam felé vállalni kellett valamit. Mint bújt ki aranyosan ilyenkor. Mily jól jött aztán a pörge német szó, avas ízű elmésségével, hogy fedezze ezt a búsmagyar-magatartást. Mások csak éppen éltek, sorstársai és pályatársai, fiatalok s idősebbek is, vajtalan kenyéren s a fizetési létra alsó fokain kapálódzva verték a gondok setétségét, mint törtszárnyú Ikaruszok. Ön könnyedén szállt tova, hú állampolgárként cimezve jobb fizetésével s hú magyarként a magyar közösségből tekervényes uton-módon kicsurgatott mellékjövedellel. Odát önnek élelmes álmagyar, derűs, önző, rátartj góg mestere, foszlott városi magyar polgár varázsa, Isten önnel és a vezérek. Mondanám azt is, hogy nehezen lesz jó német abból, aki a cigánynótát úgy szereti, mint ön s öntudatlan is másféle létélményeken ment át, mint azok, akikhez most a tavaszi lég roppant varázsa úgy visszahívta. Ám menjen, csak menjen.

Az ember hát mindent megért s a magyarság sem lesz szegényebb

e veszteség miatt. Talán csak könnyebb és magabiztosabb. Hisz a középosztálynak éppen ez a lényegében s természetében szinte történetien magyarelles és népellenes rétege a mi társadalmi kialakulásunk legnagyobb kerékkötője. Nehezen felelhetne arra ön is, jó uram, kinek a nevében s miféle magyar érdekből volt ön egykor a legpimaszkodóbb Ady Endre és Móricz Zsigmond zsenije ellen. Emlékszik még, mint csinálta a felháborodást a nekünk is történelmi nevezetességű pozsonyi Primáspalotában, amikor a magyar diákok ott melengették a márciusi cselekvés zászlaját. Mindenki tudta, hogy uton-utfélen ön szervezte a megbotránkozás minden fajtáját a haladó egyetemi hallgatók mozgalmá ellen. És tudtuk, hogy öntől származott az ocsmány élc Bartók Béláról, mikor áhitattal hallgattuk pozsonyi koncertjét. Óh, hol a ritka szép látványok sora ebből az időből!

Most eltűnődtem fölötte s úgy tűnik, az önök magyar polgári típusa fölöttébb veszélyes. Veszélyes, mert ellenzi mindazt, ami népi átformálást jelent s a dolgozó osztályok igazságát képviseli, mindazt, ami élesen és könyörtelenül demokratikus magyar fejlődést ígér. Mint gúnyolódik ön, uram, naponként a sivár demokrácián, mint mutat rá a parasztok és munkások szegényszagú, otromba, uriatlan áramlására, mely ön szerint elpusztítja a magyar középosztályt. Nem pusztítja el, ne féljen, ellenkezőleg: ez a diadalmas áramlás fogja létrehozni az igazi városi magyar polgárságot, amelynek nagy jövője van. Csak több lehetőség, több műveltséget, nagyobb szellemi szabadságot és őszintébb demokráciát ezeknek a dolgozó, fejletlen társadalmiságú magyaroknak, majd meglátja, most már a tulsó partról: nem fog elveszni a nép, melynek nevében egykor ön csak ivott és duhajkodott, magyarkodott és bálozott. Nem mondanék igazat, ha azt mondanám, hogy sohase tett semmit a magyar kultúráért (miután ez nálunk a tennivalók főmértéke) igenis, ön is tett valamit: vett néhány könyvet, adott évenként húsz koronát a diákmenzára s olvasta az egyik újságot. S ezen az alapon harcolt titokban s önmagának is bevallatlanul a magyar műveltség igazi fejlődése ellen. Uram! Vallja be, már régen nem volt itt helye, nemzete diadalmas napsütése most végre elvitte, hálásak vagyunk érte a sorsnak, mint a léghajó utasai, kiktől a szél elsodorja a homokzsákokat. Szabadabban megyünk egünk felé.

De vigye el, kérem, most már a pánikot is, melyet naponként oly sajátosan terjesztett maga körül, szerény megjegyzések, apró sóhajtasok s vigyorgó gúny-futamok formájában. Nekünk nem kell a pánik, nincs miért félnünk. Ki becsületes munkát végzett s mindig csak az egész nép érdekeiért cselekedett, felhőtlenül áll, ha magányban is. A nép szétfújja a felleget, mielőtt fejére futnának. Meg kell tartani most már azt is, amit ön elhagyott: a társadalmi létformát itt és másutt, hol nemzettársai önhöz hasonlóan hirelen felfedezték igazi nemzetiségüket.

Mint hallom, mielőtt kivonult volna: javasolta, hogy a testület, az árva magyar testület, melyben vacsora közben, mint másutt is régi illedelmes polgári nótákat énekelnek, oszoljon szét, hagyja abban a működését. Ez meggondolatlan javaslat volt, mert felingerelte azokat is, kik némi sóhajjal napirendre tértek volna az ön pálfordulása felett, gyáva spekuláns! Most már ezek is, a jó pajtásai, elfordulnak öntől. Uram, huzza fel a fehér harisnyát, fogja meg a gitárt s menjen át a tulsó oldalra.